

Hermeneutische Wege. Hans-Georg Gadamer zum Hundertsten

(Hermeneutikai utak. Hans-Georg Gadamer
századik születésnapjára)

A *Hermeneutische Wege*¹ (*Hermeneutikai utak*) című emlékkönyv, amelyet szerzői és szerkesztői Hans-Georg Gadamernek szenteltek századik születésnapjára, teljes joggal viseli ezt a címet: Hans-Georg Gadamer gondolatai nemcsak állásfoglalásra adnak alkalmat, hanem a szerzők saját gondolatmaneteinek csíráját is képezik.² A szerkesztők, Günter Figal, Jean Grondin és Dennis J. Schmidt az előszóban nyilvánítják ki a kötet intencióját: „a Gadamer gondolkodására adott olyan válaszokról volna szó, amelyek még nem váltak filozófiatörténeté”. Ennek megfelelően a szerzők annak a generációnak a tagjai, amely „az unokáké, nem pedig a fiáké”.³ Az emlékkönyv így olyan párbeszédet nyit meg, amelyek nem szűkíthetők a szövegekkel folytatott vitára, hanem ragaszkodnak a nyitott dialógushoz, amely azt akarja, hogy továbbvigyék. A beszélgetés kiindulópontja a szerzők, Hans-Georg Gadamer tanítványai és barátai kölcsönös figyelembevételével ismerhető fel.

Az emlékkönyv olyan „gondolati hálónak” mutatkozik, amelynek „csomói” a tematikusan közös pontok. Az azonban, hogy valamilyen vezérfonalat keressünk benne, hamar sikertelen vállalkozásnak bizonyul. Azoknak a gondolati ösztönzéseknek és irányoknak a legyűrhetetlen sokfélesége, amelyeket ez az emlékkönyv kínál, aligha foglalható össze és rendelhető alá valamilyen súlypontnak. A Gadamer gondolkodása nyújtotta ösztönzések inkább egy mindig más *kérdés nyitottságába*, egy mindig más *kérdéshorizont* korlátozásába kerülnek.⁴ Abban az értelemben, hogy a megértés mindig *másképp értés*, az emlékkönyv hű marad Gadamer filozófiai hermeneutikájához, amennyiben „a különbözőséget nem határként, hanem esélyként”⁵ szándékozik

¹ Figal, Günter – Grondin, Jean – Schmidt, Dennis (szerk.): *Hermeneutische Wege. Hans-Georg Gadamer zum Hundertsten*. Verlag J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 2000 (a továbbiakban: HW). Az emlékkönyv címe emlékeztet az „Unterwegs”-re (úton lenni valami felé) a heideggeri értelemben; egy úton járnunk azt jelenti, hogy más utakat elkerülünk, ugyanakkor azt is jelenti, hogy mindig tovább megyünk. Vö. ehhez Pöggeler, Otto: *Der Denkweg Martin Heideggers*. Verlag Günther Neske, Pfullingen, 1990 (3. kiad.), 8. sk.

² Ez a kötet filozófiai tisztelgés. Az életrajzi jellegű visszaemlékezések kapcsán lásd: Figal, Günter (szerk.): *Begegnungen mit Hans-Georg Gadamer*. Philipp Reclam jun. Stuttgart, 2000 (a szerzők között: Donatella di Cesare, Günter Figal, Jean Grondin, Dennis J. Schmidt).

³ HW, Előszó, VII.

⁴ Vö. Gadamer, Hans-Georg: *Igazság és módszer* (a továbbiakban: IM). Ford. Bonyhai Gábor. Gondolat, Budapest, 1984, 255 sk.

⁵ HW VIII.

felfogni. Gadamer szavaival: „A szövegek értelme nemcsak alkalmanként, hanem mindig fölötte áll a szöveg szerzőjének. Ezért a megértés nem pusztán reprodukáló, hanem egyben mindig alkotó viszonyulás. Talán nem helyes a megértésben rejlő produktív mozzanatot jobbanértésnek nevezni. (...) Elég azt mondani, hogy *másképp* értünk, *amikor egyáltalán megértünk*.”⁶

A tanulmányok négy fejezetben vannak összefoglalva, amelyek a hermeneutika egymástól élesen el nem választható „alaponatkozásait”⁷ nevezik meg: *emlékezet*, *antikvitás*, *nyelv*, *kultúra*. Ez a beosztás legalább néhány tekintetben megkönnyíti a cikkek alapgondolatok szerinti csoportosítását. Jóllehet szándéka szerint az emlékkönyvben felmerülő kérdéseket jelzi, mégsem takarítja meg a minden egyes tanulmánnyal való szembesülést.

I. Emlékezet

Überlieferungen jenseits von Bildern und gestohlenen Erinnerungen [Hagyományok képeken és elloptott emlékeken túl] című tanulmányában Charles Scott (Pennsylvania State University) a korai mitológiához nyúl, ahol Mnemoszüné és Lété a korai mitikus megnyilvánulásokban az emlékezés olyan ábrázolásai, amelyekben felmutatható az emlékezéstörténet nem-képszerű dimenziója. Ebből az emlékezéstörténetből kiindulva Scott az emlékezetvesztés emlékezetét tételezi, amely magában foglalja mind az emlékezést, mind az emlékezés elvesztését. Eközben a horizontok összeolvadásában, amit fogalmilag Gadamer vezetett be, olyan mnemoszünikus mozzanatra bukkan, amely kérdéssé teszi a módszeres, megalapozott bizonyosságokat: adás és vevés a gondolkodásban mint megszabadulás „a túlfeszített intelligenciától és a túlfeszített akarattól”.

Mnemoszüné marad a központi figurája a következő írásnak is – *Mnemosyne und die Frage nach dem Erinnern in Gadamer's Ästhetik [Mnemoszüné és az emlékezésre vonatkozó kérdés Gadamer esztétikájában]* Nicholas Davey-től (Dundee Egyetem). A kérdést, amelynek itt Davey a nyomába ered, leegyszerűsítve talán a következőképpen fogalmazhatjuk meg: mit ér el Mnemoszüné segítségével a filozófiai hermeneutika? A válaszban, amelyet végezetül megad, a tanulmány vezérfonalát látjuk viszont: „Amit a filozófiai hermeneutika Mnemoszüné segítségével elér, az az a belátás, hogy az ismétlés és a különbözőség konstitutív a kulturális és az individuális lét számára, ami példászerűen jut érvényre az esztétikai tapasztalatban, illetve az, hogy »a különös (mindig) a különböző feltételek mellett megjelenő általános«.”⁸

⁶ IM211.

⁷ Vö. HW VIII.

⁸ HW 62.

Damir Barbarić (Zágrábi Egyetem, Filozófiai Intézet) *Geschehen als Übergang [A történés mint átmenet]* című tanulmánya a harmadik az *Emlékezet* fejezetben. Mindazonáltal az első két tanulmánnyal ellentétben nem közvetlenül az emlékezetet tárgyalja, hanem „az idő és a történés rejtélyét” Heidegger és Gadamer felfogásának szembeállításában.⁹ Barbarić állítása szerint Gadamer egyetértene azzal, hogy fel kell tenni azt a kérdést, amely levezethető Heidegger időfelfogásából, és amely a „*hirtelen, közvetíten átmenetre mint a történés alaptalanszakadékszerű [abgründig] lényegére*” vonatkozik. Miért nem tette fel soha Gadamer ezt a kérdést, noha a „történés” az *Igazság és módszer* fő gondolata? Az emberi tapasztalat végessége, amely Gadamer-nél meghatározó marad mint a heideggeri „halál felé való lét” analógiája, az *Igazság és módszer* harmadik részében végbemenő ontológiai fordulat során szembekerül a nyelv végtelenségével. Gadamer számára az idő a történés mint nyelv hordozó alapja, nem pedig alaptalanság-szakadék [Abgrund] a heideggeri értelemben. A nyelv szükséglete, amely Heidegger-nél repedést jelent a nyelvben, Gadamer-nél pozitív, produktív jellegű. Ez a nyelv egyetemességének alapja, amely két előfeltevésre hagyatkozik: az idő tétlenségének tagadására és a nyelv tétlenségének tagadására. Gadamer nem adja meg a nyelv elégtelenségének a jelenvalólétre való jogot, és ezáltal a történés (heideggeri értelemben) alaptalanszakadékszerű jellegét sem.

II. Antikvitás

Hans Ruin (Stockholmi Egyetem) Hérakleitosz töredékei felől közelít a hermeneutikához *Einheit in der Differenz – Differenz in der Einheit. Heraklit und die Wahrheit der Hermeneutik [Egység a különbözőségben – különbözőség az egységben. Hérakleitosz és a hermeneutika igazsága]* című tanulmányában. Ha a hermeneutika eredete Hérakleitosznál mutatható ki (a hermeneutika legtöbb szerzőjénél nyomok vezetnek vissza Hérakleitoszhoz), akkor az egy olyan gondolkodás, amely „kihívás” marad: a tűznek és a villámnak mint vezető metaforáknak az elgondolása. A tanulmány magvát azonban csak a végén fedi fel Ruin: ez pedig Gadamer értelmezése a Hérakleitosz-tanulmányokban Hérakleitosz *πατήρ υἱός εαυτοῦ* („Az apa önmaga fia”) mondatáról – az apa csak akkor lesz apává, ha már van fia.¹⁰ Ruin ebben az értelmezésben a körkörösség hermeneutikájának programját fedezi fel, amelyben nemcsak a különbözőségben meglévő egységet kell figyelembe venni, hanem az egységben meglévő különbözőséget is.

⁹ HW 72.

¹⁰ HW 105. Gadamer, Hans-Georg: *Heraklit-Studien*; id. uő.: *Vom Anfang des Wissens*. Reclam Verlag, Stuttgart, 1999, 50.

Donatella di Cesare (La Sapienza Egyetem, Róma) *Zwischen Onoma und Logos. Platon, Gadamer und die dialektische Bewegung der Sprache [Az ónoma és a lógosz között. Platón, Gadamer és a nyelv dialektikus mozgása]* című tanulmányában Gadamer egy további vezető gondolatát veszi fel, mégpedig a hermeneutikában lévő dialektikát, visszanyúlva Platónhoz. A dialektikus számára a λέγειν és a διαλέγεσθαι soha nem ér véget. A dialektikus interpretációt kínál, különben a hermeneutika nyitottsága forog kockán.

A *Zurück zu den Texten selbst [Vissza a szövegekhez]* felszólítás John J. Cleary (Boston College) tanulmányának címe, és nem más, mint Husserl fenomenológiai felszólításának, a „vissza a dolgokhoz”-nak az áttétele. Ily módon lefordítva lehet az érvényes a hermeneutika számára, különösen, ha figyelembe vesszük a hangsúlyt, amelyet Gadamer az áthagyományozódott szövegek interpretációjára helyezett. E felszólítást követve Cleary Platón *Timaios*-ának szó szerinti avagy metaforikus értelmezéséről nyit vitát, olyan interpretátorokra hivatkozva, mint Xenokratész és Harold Cherniss.

III. Nyelv

John Sallis (Pennsylvania State University) *A fordítás hermeneutikájával* foglalkozik (*Hermeneutik der Übersetzung*). Gadamerrel együtt felteszi azokat a kérdéseket, amelyek a fordításra mint értelmezésre, mint árulásra és mint megvilágításra vonatkoznak. Az egyik nyelvből a másikba való fordítás kérdéskörét egy mélyen rejlő problémára vezeti vissza: ha „az értelem restitúciója” többé nem szolgálhat mértékként, akkor „a fordítás klasszikus meghatározásával együtt [...] fel kell adnunk az értelem és jelentés, jelölő és jelölet diskurzusának vagy kifejezésének meghatározását is.” Ezáltal a fordításra vonatkozó kérdést újra fel kell tenni – Gadamerrel, a „belső szó”-ra való tekintettel.

Dennis J. Schmidt (Villanova University) a *Was wir nicht sagen können... [Amit nem lehet elmondani...]* címet adta tanulmányának, ami Wittgenstein *Tractatus logico-philosophicus*-ának utolsó mondatára emlékeztet. Schmidt mindazonáltal nem a hallgatásról akar írni, hanem inkább Gadamer híres mondatára utal: „A megérthető lét – nyelv”¹¹ Schmidt a morális élet problémája felé fordul. A kérdés, amit felvet, az, hogy „a nyelv »faktuma« fényt vet-e a szabadság »faktumára«”. A feladat, amelyet Schmidt maga elé tűz, Kant és a német idealizmus szabadságfogalma, illetve a nyelv határának Heideggernél és Gadamernél található tematikája szembeállításán alapszik: hogyan gondolható el a szabadság „egyidejűleg mint abszolút, mint minden valóság alapja, és

¹¹ IM 329.

mint amit állandóan beárnyékol saját leírhatatlansága és nem-szabadsága”¹²?

James Risser (Seattle University) *Die Metaphorik des Sprechens [A beszélés metaforikája]* című tanulmányt jegyzi. Gadamer álláspontját magáévá téve, Risser egy sarkalatos problémára vezeti vissza azokat a vitákat, amelyeket Gadamer az *Igazság és módszer* megjelenése után folytatott Jürgen Habermasszal, Paul Ricoeur-rel és Jaques Derridával: „kicsikarni a döntést a gyanakvás hermeneutikája, amely nem más, mint a rejtett jelentések leleplezésének és láthatóvá tételének eljárása az interpretációban, és az újrafelismerés hermeneutikája között, amely az interpretációra mint történésre tekint, hogy újra halljuk azt, ami kimondatott.”¹³ Risser szembeállítja egymással a két pozíciót, és az utóbbit osztja, amennyiben Gadamerrel együtt „a nyelv metaforikájához” ragaszkodik.

Zum Sprachverständnis der Hermeneutik Gadamers. Wort, Gespräch und Sache [Gadamer hermeneutikájának nyelvértelmezése. Szó, beszélgetés, dolog] című írásában Fehér M. István (ELTE, Budapest) a nyelv hermeneutikai tematizálásával foglalkozik annak a huszadik századnak a kontextusában, amelyet filozófiai szempontból a nyelv körüli vita határoz meg. Miután a bevezetőben Gadamer nyelvfelfogásával vitatkozik, összefoglalóan tárgyalja azt Gadamer hermeneutikájának keretében. Gadamernek a beszéd művészetére, mindenekelőtt a költészetre orientálódó nyelvértelmezése ahhoz a felfogáshoz vezet, hogy „a szó [...] a lét felől meghatározott”, „a szó az igazságban történik”, miáltal nemcsak a kijelentésnek, hanem a szónak is igazságot rendelünk hozzá.¹⁴

Az Unterwegs zur Rhetorik. Gadamers Schritt von Platon zu Augustin in »Wahrheit und Methode« [Útban a retorika felé. Gadamer lépése Platóntól Augustinus felé az »Igazság és módszer«-ben] Jean Grondin-tól (Montreali Egyetem) Damir Barbarić tanulmányához hasonlóan újfent megvilágítja a gadameri hermeneutika vitatott egyetemességigényének problematikáját. Az *Igazság és módszereiben* felmutatható a retorika felé való „alapvető mozgás” a Platón és a nyugati gondolkodás számára meghatározó nyelvfeledettség meghaladása nyomán Augustinus és a megtestesülés gondolatának irányába, amely kikerülheti a megsemmisítő platóni befolyást. Míg Platón nyelvfelfogásában egy materiális jel mindig egy tőle független, tisztán szellemi gondolatra utal, addig Augustinusnál a „(nyelvi) testiség rehabilitása” által először tematizálható a nyelviség „anyagiséga és eseményisége”.¹⁵ A nyelviség közegeinek egyetemessége az

¹² HW 175.

¹³ HW 180.

¹⁴ HW202., GW, Bd. 8., 40.

¹⁵ HW112.sk.

augustinusi tradícióban összeegyeztethető a nyelv határaival; a hermeneutika egyetemességének összekapcsolása „a nyelv retoricitásával” mindazonáltal Gadamer számára csak az *Igazság és módszer* után válik témává.

Logikai exkurzust kínál Thomas Schwarz Wentzer (Aarhus Egyetem, Filozófiai Intézet) *Das Diskrimen der Frage [A kérdés megkülönböztető jegye]* című tanulmányában. A filozófiai hermeneutikát mint „a kérdés filozófiáját” tárgyalja, amiből a „mit jelent kérdezni?” problematika adódik átjárásként Gadamer műveihez. A kérdésre adható választ Wentzer kritikai módon keresi a logikai pozitivizmusban, Schlicknél és Carnapnál, ahol a kérdést a válasz felől veszik figyelembe, a formális szemantikában, amelyet itt Ernst Tugendhat képvisel, s melynek számára a mondat formális szerkezete a mérvadó, valamint Searle és Austin beszédaktus-elméletében, ahol a kérdést mint beszédaktust fogják fel. A kérdés kutatásának ívét Wentzer Gadamerrel zárja le, és a kérdést három alapvető meghatározását rögzíti: „értelem és horizont”, „motiváció” és „használat”. Az utóbbi meghatározás nyomán kitűnik, hogy Gadamer megfontolásai többé nem a *kérdésmondatokra* orientálódnak, hanem hogy a kérdés „cselekvés-jelleget mutat” – egy Husserlre utaló fogalom –, ami azt jelenti, „egy kérdést megérteni annyi, mint kérdezni azt”.¹⁶

IV. Kultúra

Pavel Kouba (Prágai Egyetem) egy felkiáltójelet helyez el *Nietzsches unmoralische Ontologie [Nietzsche nem-morális ontológiája]* című munkájában: Nietzschét nem kellene elhamarkodottan hozzárendelni a filozófiai hermeneutikához. Nietzsche felfogása az interpretációról, amelyet a szerző a nietzschei filozófia morálkritikaként való ábrázolásának keretében tár fel, a hermeneutikára vonatkozó közkeletű felfogások határait mutat rá. Az interpretáció Nietzsche számára „hatalmi viszony”, amely nem a nyelvből származik, hanem fenntartja a nyelvet. „Az interpretáló és az interpretált” közötti viszony „nem az emberi lét kizárólagos ismertetőjele”.¹⁷ A tanulmány csattanója az, hogy felhívja a figyelmet egy „nem-morális ontológia” lehetőségére, amelyben a létmegértésnek semmi köze a morálhoz: ez volna a „bizonyos szempontból vett dolgok interpretálása más szempontból vett dolgok által”, nem pedig „önmagunkkal folytatott dialógus”.¹⁸

Míg Pavel Kouba Nietzschétől kiindulva egy olyan hermeneutikára figyelmeztet, amelyben az önmagára vonatkozás nem működik alapként, Hans-Helmuth Gander (Freiburgi Egyetem) *In*

¹⁶ HW 240.

¹⁷ HW 256.

¹⁸ Uo.

den Netzen der Überlieferung. Eine hermeneutische Analyse zur Geschichtlichkeit des Erkennens [A hagyomány hálójában. A felismerés történetiségének hermeneutikai elemzése] című tanulmányában a hermeneutikai reflexióra utal, melynek feladata a személyes én és a történelem összefüggésének kimunkálása. Gander „a helyzet hermeneutikájának” ama feladatához köti Gadamer hermeneutikai jellegű gondolkodói útját, amelyet Heidegger tűzött ki 1923-as nyári előadásaiban. A megismerés lehetőségének feltételei maguk is történetieknek mutatkoznak, ebből pedig egy történelmi hermeneutika feladata adódik, nevezetesen az, hogy „konstitúcióanalízist végezzünk a faktikus életre való tekintettel”.¹⁹

Philosophie als Intelligenz der vernünftigen Teilhabe [A filozófia mint az ésszerű részesség intelligenciája] című tanulmányában Dominique Janicaud (Nizzai Egyetem) újra felveti Gadamer kérdését, hogy a pozitív tudományok szolidaritása olyasvalamin nyugszik-e, „amelynek tartalma és szerkezete szerint kérdezni képesek, és amelyre egyetlen tudomány sem képes rákérdezni”.²⁰ Míg azonban Gadamer a nyelvre vonatkoztatja ezt a kérdést, addig Janicaud „az intelligencia egy olyan formáját” vizsgálja, amelyet „az ember értelemkonstituáló képességének eredeti használataként, nem pedig a racionalitás tiszta és pusztá alkalmazásaként kell felfogni”.²¹ A részesség intelligenciája az aktív nyitottság prekategorialis feltétele az újjal való találkozásban. Ebből kiindulva mutat rá Janicaud az intelligencia ontológiai horderejére, megnyitva ezzel a párbeszédet egy, a filozófia számára talán már feleslegesbe merült fogalomról.

Kathleen Wright (Haverford College, Pennsylvania) *Gestimmtheit, Vorurteil und Horizontverschmelzung [Összehangoltság, előítélet és horizontösszeolvadás]* című cikkében egy meglepő összehasonlítás elé állít minket Gadamer és Wang Fu-Csi hermeneutikája között – utóbbi egy 17. századi kínai filozófus. Míg Gadamer hermeneutikájában az előítélet „meghatározza, feltételekhez köti és behatárolja” a megértést, addig Wang Fu-Csinél az előítélet „mindezeket túl produktív szerepet játszik a horizontok kitágításában és összeolvadásában”.²²

Míg Kathleen Wright a filozófiai hermeneutika vezérfonalát követve olyan hasonlóságokra mutat rá, amelyek két, egymástól távoli kultúrában jelenhetnek meg, addig Rémi Brague (Panthéon-Sorbonne, Párizs) *Inklusion und Verdauung. Zwei Modelle Kultureller Aneignung [Inklúzió és megemésztés. A kulturális el-*

¹⁹ HW 267.

²⁰ HW 269. Gadamer, Hans-Georg: Über das philosophische in den Wissenschaften und die Wissenschaftlichkeit der Philosophie. In *Vernunft im Zeitalter der Wissenschaft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1976, 10.

²¹ HW 269.

²² HW 282.

sajátítás két modellje] című tanulmányában a kultúrák különbözőségét állítja előtérbe az irodalmi hermeneutika segítségével. Az „inklúzió” és a „megemésztés” metaforája idegen testek elsajátításának módjait írja le. Az „inklúzió” a kulturális elsajátítás európai modelljének felel meg; ebben az igyekezet arra irányul, hogy mindazt, ami áthagyományozódott, eredetiben, változatlanul őrizték meg. Sőt, az elsajátítás kiemeli az idegen jelleget. Az iszlám kultúrában ellenben a „megemésztés” modellje látható viszont. Brague Arisztotelész szövegei hagyományozódásának segítségével szemlélteti ezt a megállapítást: amint befejezték Arisztotelész valamelyik írásának lefordítását, az eredetit mint használhatatlant kidobták. Az irodalmi hermeneutika azonban csak az „inklúzió” kultúrájában lehetséges: előfeltételezi, hogy rendelkezésre áll egy megértendő szöveg.

A feladat, amelyet Axel Honneth (Wolfgang Goethe Universität, Frankfurt am Main) *Von der zerstörerischen Kraft des Dritten. Gadamer und die Intersubjektivitätslehre Heideggers* [*A harmadik romboló erejéről Gadamer – és Heidegger interszubjektivitás-tana*] című tanulmányában kitűz, a következőképpen fogalmazódik meg: „jelezni kell azokat az elméleti következményeket, amelyek abból adódnak, ha a maga egészében meggondolatlanul átvesszük a heideggeri interszubjektivitás-modellt a filozófiai hermeneutika projektje számára”²³ – aholis az „interszubjektivitás-modell” megjelölés Heidegger „együttes-világ” és „akárki” fogalmaira vonatkozik. A harmadik romboló ereje a gyámkodásra utal az emberek közötti kapcsolatokban: „hermeneutikai nyitottságban” találkozni mindenekelőtt azt jelenti, hogy tartjuk magunkat „a figyelem általános elvéhez”.²⁴ A magatartásnak, amely a másik és igényei iránti kinyílásban állna, ezáltal az elv által, amely a harmadikat képviseli a találkozásban, morális megfelelősége szempontjából kérdez mögé a szerző.

Franco Volpi (Páduai Egyetem) a következő tézist állítja fel *Warum praktische Philosophie? Zum Problem der Sinnorientierung im Zeitalter der Technik* [*Miért a gyakorlati filozófia? Az értelemorientáció problémája a technika korában*] című tanulmányában: „Ha a filozófia erre [arra, hogy válaszoljon az emberek jelenkori dezorientációjára – E. C] egyáltalán igényt tart, akkor nem redukálhatja magát tisztán leíró jellegű szellemtudománnyá. Fenn kell tartania kapcsolatát a gyakorlati problémákkal, és – persze csak közvetett módon – gyakorlati relevanciára kell törekednie, vagyis önmagát újra egy »gyakorlati« filozófia értelmében kell értenie”²⁵ – ennyiben a „gyakorlati” felé fordulás a filozófiában bizonyosan Gadamer hermeneutikai filozófiájának értelmében veendő. Ebben a felhívásban Volpi egy feltevést kínál

²³ HW 309.

²⁴ HW 323.

²⁵ HW 326.

mérlegelésre: egy ebben az értelemben „gyakorlati” filozófia kérdése a sokféle jelenkori lehetőség tekintetében nem a „mit kell tenni?”, hanem inkább a „mit szabad hagyni?” formájában tehető fel.²⁶

A záró tanulmány, Günter Figal (Tübingeni Egyetem) *Philosophische Hermeneutik – hermeneutische Philosophie Ein Problemaufriss [Filozófiai hermeneutika – hermeneutikai filozófia. Egy probléma vázlata]* című írása, Gadamernek a filozófiai hermeneutikára vonatkozó programját tárgyalja, amely lehetővé teszi „a történeti feltételezettség és a tradíciótörés közötti feszültség kiegyenlítését”.²⁷ Figal arra mutat rá, hogy nincs filozófiai hermeneutika hermeneutikai filozófia nélkül – amelyre vonatkozóan Gadamernél is találhatók feltevések. Ezt az összefonódást a retorika és a dialektika közötti összefonódással való megfelelésében ábrázolja: „mivel a tárgyra vonatkozás tekintetében felvilágosult retorika nincsen dialektika nélkül, az önmagát retorikailag értő hermeneutikának is el kell fogadnia egy lényegileg hozzá tartozó dialektikát”.²⁸

A filozófiai hermeneutika hatása a jelenkori gondolkodásra még felmérhetetlen. Mégis, ennek az emlékkönyvnek sikerül szemléltetnie a Gadamer művével való élő és sokféle foglalatosságot. Mint a százéves Gadamer előtti tisztelgésnek, ennek a kötetnek a célja kérdések megnyitása lehetne: a szerkesztők által „Gadamer gondolkodására adott válaszok”-ként jellemzett szövegek egyúttal kérdésfelvetések az olvasó számára. Megmutatni ezt egy rövid összefoglalás keretében – ez volt ennek a bemutatásnak a célja. Mégis: elkerülhetetlen, hogy bizonyos problémák kiemelésével másokat elhanyagoljunk.

Eveline Cioflec

²⁶ HW 333.

²⁷ HW 336.

²⁸ HW341.